DOI: https://doi.org/10.54937/dspt.2022.22.1.32-39

Relativistic Consequences of Emotivism

Relativistische Folgen von Emotivismus

Relativistické dôsledky emotivizmu

Ivan Ondrášik, Katarína Ondrášiková

Abstract

The aim of the article is to analyze the metaetic theory of emotivism. In the first part we present a division of metaetic theories. In the second part we reflect the historical-philosophical background of emotivistic ethics in the works of G. Berkeley, B. Spinoza and especially the morality of emotion by D. Huma. In the next part we discuss the most important statements of individual representatives of emotivism Ch. L. Stevenson and A. Ayer. In the last part, we try to critically evaluate the metaetic theory of emotivism, concluding that its acceptance in ethics leads to subjectivism and relativism.

Keywords: Emotivism. Metaethics. Logical positivism. Subjectivism. Relativism.

Úvod

Predmetom našej analýzy je reflexia metaetickej teórie emotivizmu. Skúmanie začneme priblížením predmetu metaetiky a rozlíšime jej jednotlivé smery. Potom budeme reflektovať dejinno-filozofické súvislosti metaetickej teórie emotivizmu. V ďalšom kroku pristúpime k tomu, čo emotivizmus tvrdí o etických súvislostiach nášho života. Posledným krokom bude pokus o kritické zhodnotenie metaetickej teórie emotivizmu, hoci si uvedomujeme obmedzenosť vlastnej perspektívy na daný problém.

Čo je metaetika a rozdelenie jej teórií

Môžeme povedať, že metaetika sa vo všeobecnosti zaoberá vzťahmi medzi myslením, používaním jazyka a svetom, ktorý je priestorom nášho mravného správania sa. Normatívna etika sa zaoberá tým, aké konanie je správne, čo máme vo svojom živote robiť, čo je pre nás dobré. „Naproti tomu metaetické teórie majú vysvetliť, aký je význam mravných súdov a etických termínov, aký je logický status všeobecných mravných princípov, či je možné

etické poznanie a aká je prípadná povaha alebo aký je vzájomný logický vzťah daných etických teórii.“ (Kolář, Svoboda, 1997, s. 55 – 56) Metaetika sa niekedy nazýva tiež analytickou etikou, pretože jej hlavným predmetom je analýza morálnych pojmov, postojov a súdov z pohľadu logického používania jazyka – skúma špecificky samotný jazyk etiky. Metaetika formálne (logickou analýzou) reflektuje, na základe čoho môžeme hovoriť o niečom, ako je dobro, morálka či správnosť. Skúma teda aj také javy, či je alebo nie je možné etické poznanie ako také. Teórie metaetiky preverujú metafyzické, epistemologické, sémantické a psychologické predpoklady morálnych pojmov, súdov a postojov. Z historického pohľadu sa za zakladateľa metaetiky považuje G. E. Moore so svojím dielom *Principia Ethica* publikovanom v roku 1903. (Palovičová, 2001, s. 82) Z dejinno-filozofického pohľadu je rozvoj metaetiky a jej jednotlivých teórií úzko previazaný s logickým pozitivizmom a analytickou filozofiou 20. storočia.

P. Kolář a V. Svoboda vo svojej knihe *Logika a Etika* rozlišujú viaceré metaetické teórie. Podľa teleologizmu je pre mravné konanie podstatný vzťah k určitým cieľom. Deontologické teórie hovoria o tom, že mravná záväznosť je daná sama osebe. Deskriptivizmus tvrdí, že mravnými súdmi popisujeme špecifickú oblasť, ktorú nazývame morálka. Nedeskriptivistické teórie hovoria o tom, že pre mravné súdy nedáva zmysel hovoriť o ich pravdivosti alebo nepravdivosti v rámci tradičného chápania pravdivosti. Podľa naturalizmu mravné súdy nie sú odlišné od súdov popisujúcich svet z pohľadu empirických vied. Nenaturalistické teórie zastávajú názor, že medzi oblasťou morálky a oblasťou, ktorú popisujú empirické vedy, je podstatný rozdiel.

Metaetické teórie sa delia ďalej na kognitivistické a nekognitivistické, na mravne relativistické a nerelativistické. (Kolář, Svoboda, 1997, s. 57 – 69) Toto rozlíšenie je subtílne a ponúka nám obraz bohatej a spletitej siete rozmanitých metaetických teórií. Jednotliví metaetici vo svojich eticko-filozofických koncepciách zastávali viaceré prístupy, ktoré kreatívne domýšľali, a je veľmi náročné sa v ich teóriách prehľadne orientovať.

A. Remišová zastáva názor, ktorý sa aj nám zdá podnetný, keď tvrdí nasledovné: „Na základe riešenia otázky, či možno akceptovať etické súdy ako také súdy, o ktorých sa dá povedať, že sú pravdivé alebo nepravdivé, vzniklo primárne delenie metaetických teórií na kognitivistické a nekognitivistické metaetické teórie.“ (Remišová, 2008, s. 576) Pre smerovanie nášho uvažovania o metaetickej teórii emotivizmu je dôležité i ďalšie tvrdenie tejto filozofky: „Kognitivistické teórie zdôrazňujú, že o morálnych (hodnotových, preskriptívnych, normatívnych) súdoch možno tvrdiť, že sú pravdivé alebo nepravdivé... Spoločným menovateľom nekognitivistických teórií je popretie možnosti poznateľnosti pravdivostnej hodnoty etických a morálnych (hodnotových, preskriptívnych, normatívnych) súdov.“ (Remišová, 2008, s. 576)

Hlavný smer, ktorý reprezentuje v metaetike kognitivizmus, je intuicionizmus, predstaviteľmi ktorého sú G. E. Moore, H. A. Prichard a W. D. Ross. Zástancami nekognitivistickej metaetickej teórie je aj preskriptivizmus, ktorý zastával R. M. Hare, a nami ďalej reflektovaný emotivizmus.

Dejinno-filozofické základy emotivizmu

V tejto časti sa pokúsime načrtnúť dejinno-filozofické predpoklady metaetickej teórie emotivizmu. Hlavnými predstaviteľmi tejto nekognitivistickej metaetickej teórie sú etici Ch. K. Ogden, I. A. Richards, A. J. Ayer a Ch. L. Stevenson. Z uvedených myšlienok sa ukazuje isté predporozumenie, že metaetická teória emotivizmu bude nejakým spôsobom súvisieť s emóciami i s tým, že bude kritická k možnostiam poznávania etických pojmov, súdov, noriem a princípov mravnej skutočnosti.

Emotivizmus je metaetickou teóriou, ktorú jeho protagonisti rozpracovávali v 20. storočí. Jeho historické korene však môžeme podľa nášho názoru nachádzať už v tradícii novovekých eticko-filozofických koncepcií. Ktorí predstavitelia novovekej filozofie sú ideovými predchodcami emotivistickej metaetickej teórie? Môžeme konštatovať, že je to predovšetkým B. Spinoza, G. Berkeley a najmä D. Hume. Pokúsime sa ukázať túto dejinno-filozofickú súvislosť.

Predstaviteľ racionalistickej filozofickej koncepcie B. Spinoza, i keď akcentoval rozumové poznávanie skutočnosti, venoval sa vo svojom hlavnom diele *Etika* i podstatnej afektívnej – emocionálnej zložke nášho života. V tomto diele tvrdí: „Afektom rozumiem stavy tela, ktorými sa zväčšuje alebo zmenšuje, podporuje alebo obmedzuje schopnosť tela konať, a zároveň aj idey týchto stavov." (Spinoza, 1986, s. 163) Za základné afekty pokladal žiadostivosť (úsilie o sebazáchovu), radosť a smútok. Všetky ostatné afekty sú modifikáciami týchto troch fundamentálnych afektov. Paralelnosť a harmonickú jednotu mysle a afektov vnímal, ako tvrdí M. Zigo: „Keď sa telu úsilie o sebazáchovu darí, myseľ sa zdokonaľuje a tento stav nazývame radosťou, keď sa nedarí, dokonalosti ubúda a tento stav nazývame smútkom." (Zigo, 2008, s. 242) Domnievame sa, že na predstaviteľov emotivizmu zapôsobili subtílne analýzy a akcenty, ktoré Spinoza prikladal emocionálnemu životu a jeho vplyvu na naše konanie v jednote s mysľou.

Ďalším ideovým predchodcom emotivizmu je predstaviteľ empirickej a nominalistickej filozofie G. Berkeley. E. Coreth tvrdí o jeho filozofii: „V Berkeleyho odmietnutí všeobecných pojmov sa zračí nominalizmus v najrýdzejšej podobe. Neexistuje žiadny pojem, ktorý by postihoval všeobecnú esenciu spoločnú akémukoľvek počtu vecí." (Coreth et al., 2002, s. 131) Z tohto uhla pohľadu má Berkeley ťažkosti s vysvetlením nielen matematických a geometrických všeobecných zákonitostí, ale i s vysvetlením poznateľnosti všeobecných etických noriem. Domnievame sa, že práve radikálne nominalistické Berkeleyho stanovisko imponovalo predstaviteľom emotivizmu, pretože fundamentálnym základom ich metaetickej teórie je nekognitivizmus (teda pozícia, ktorá vylučuje možnosť adekvátneho poznania pravdivosti alebo nepravdivosti etických súdov a noriem).

Domnievame sa, že v novovekej filozoficko-etickej tradícii emotivistov zrejme najviac ovplyvnil predstaviteľ empirizmu a skepticizmu D. Hume. Jeho postoj je zreteľný v myšlienkach: „Pochvala alebo pohana, ktorá tu

nasleduje, nemôže byť dielom rozumu, ale srdca, nie je špekulatívnym výrokom alebo tvrdením, ale činným citom“ (Hume, 2000, s. 129 – 130) Je zrejmé, že jeho etická koncepcia je založená na citoch – preto zásadne ovplyvnila emotivistov. Zásadný vplyv na emotivizmus má tzv. Humova téza: „V každom systéme morálky, s akým som sa doposiaľ stretol, som si vždy všimol, že jeho autor istý čas postupuje bežnými úvahami a stanovuje existenciu Boha alebo vyslovuje svoje pozorovania týkajúce sa ľudských vecí, až zrazu s prekvapením zistím, že namiesto výrokov s bežnými sponami, ako sú „je“ a „nie je“, sa stretávam výlučne s výrokmi, v ktorých sa vyskytujú spony „má byť“ alebo „nemá byť“. Túto zmenu je ťažké zaznamenať, má však rozhodujúce dôsledky. Keďže to „má byť“ a „nemá byť“ vyjadruje nejaký nový vzťah či tvrdenie, je nevyhnutné, aby sme tento vzťah preskúmali a vysvetlili, a zároveň aby sme vysvetlili to, čo sa zdá celkom nejasné, ako tento nový vzťah môže byť odvodený z iných, celkom odlišných vzťahov.“ (Hume, 2000, s. 469) Hume v tejto téze tvrdí, že je zásadný rozdiel medzi faktuálnymi a hodnotovými – morálnymi výrokmi (čo je jedným z ústredných problémov metaetiky ako celku, pretože redukuje etické výroky na ich kognitívny obsah a akcentuje len emocionálnu zložku).

Vo filozofii 20. storočia našli zástancovia emotivizmu spojencov v logickom pozitivizme. R. Carnap napríklad tvrdí: „V oblasti metafyziky (vrátane celej filozofie hodnôt a normatívnej vedy) vedie logická analýza k negatívnemu výsledku, že domnelé vety tejto oblasti sú úplne bez zmyslu.“ (Carnap, 1968, s. 273) Podľa neho výroky metafyziky, ale aj etiky, sú vylúčené z oblasti zmysluplnosti, pretože sa nedajú v empirickej oblasti verifikovať, z čoho vyplýva záver, že sú nezmyselné a vedecky irelevantné.

V konečnom dôsledku predstavitelia emotivizmu sa inšpirovali i skorou fázou myslenia L. Wittgensteina, ktorý v *Tractatus logico-philosophicus* posúva celú etiku do oblasti mystična, keď tvrdí: „Preto nie sú možné vety etiky. Vety etiky nemôžu vyjadriť nič vyššie. Je jasné, že etika sa nedá vysloviť. Etika je transcendentálna.“ (Wittgenstein, 2007, s. 80 – 81)

Základné tvrdenia emotivizmu

Pokúsime sa načrtnúť najfundamentálnejšie tvrdenia a tézy, ktoré predkladajú predstavitelia emotivizmu. Na základe priblíženia jednotlivých metaetických teórií, z primárneho rozlíšenia na kognitivistické a nekognitivistické, ale i z dejinno-filozofického prehľadu etických koncepcií možno povedať, že teória emotivizmu je najvýznamnejším smerom v metaetike, ktorý zastáva primárne nekognitivistické stanovisko a zároveň jej predstavitelia sa pri riešení etických problémov jednoznačne opierajú o emocionálnu zložku morálnych tvrdení.

Predstavitelia emotivizmu, zastávajúc jednoznačnú nekognitivistickú pozíciu, upierajú hodnotovým súdom ich kognitívny obsah. Podľa nich nemožno o hodnotových súdoch tvrdiť, že sú pravdivé alebo nepravdivé.

„Emotivisti požadujú zreteľné rozlišovanie medzi vyjadrovaním emócii a apelovaním na postoje iného človeka, a vytváraním faktuálnych tvrdení o postojoch a emóciách iných. Hodnotové súdy sú výrazové prostriedky, ktoré vyjadrujú emócie, želania alebo postoje, ale nevypovedajú nič o faktoch sveta.“ (Remišová, 2008, s. 587) V súlade s tendenciami logických pozitivistov, ktorí popierali zmysluplnosť všetkých metafyzických, teologických, estetických, ale aj etických tvrdení, emotivisti tvrdia, že výroky týchto oblastí a disciplín sú len výrazovými útvarmi nášho emocionálneho života, teda mimo prejavov citov nemajú nijaký zmysluplný, kognitívny obsah. (Remišová, 2008, s. 587)

Podľa emotivizmu v etických tvrdeniach nevypovedáme nič o faktoch, ale vyjadrujeme na báze emocionality svoje pozitívne alebo naopak negatívne pocity. P. Kolář a V. Svoboda o tom píšu: „Podľa emotivistov nemá vyslovenie mravných súdov za cieľ popísať hodnotený predmet, ale vyjadriť kladnú či zápornú emóciu (pocit), ktorú predmet v hovoriacom vyvoláva. Keď povieme „X je dobré“, nekonštatujeme podľa emotivistov žiadny fakt o X, ani neprisudzujeme X žiadnu vlastnosť, ale vyjadrujeme svoj súhlasný, uznanlivý postoj k X.“ (Kolář, Svoboda, 1997, s. 68)

Podľa týchto autorov môže mať emotivizmus jednoznačným akcentovaním emocionálneho aspektu hodnotových tvrdení aj výhodu v súvislosti s procesom rozhodovania sa v našom každodennom živote: „Výhodou emotivistického poňatia významu mravných súdov je to, že umožňuje veľmi prirodzene vysvetliť rolu mravných súdov v našom rozhodovaní. Je totiž jasné, že pocity náklonnosti či odporu k istému spôsobu konania nás bezprostredne motivujú, a je tak ľahké vysvetliť, v akom zmysle sú mravné súdy relevantné pre naše rozhodovanie, ako konať“ (Kolář, Svoboda, 1997, s. 69) Emocionalita implikovaná v hodnotových súdoch nám môže účinnejšie pomôcť nielen pri každodenných rozhodnutiach, ale aj pri závažných životných rozhodnutiach (voľba životného partnera či voľba povolania) na základe vyvolania kladnej alebo zápornej emócie, ktorá motivuje naše konkrétne konanie vo svete a správanie sa voči druhým ľuďom. Často sa rozhodujeme na základe prvého pocitu (kladného alebo záporného), ktorý v nás niečo vyvolalo a motivuje nás to k istému konaniu. Domnievame sa však, že pre rozhodovanie v našom živote má okrem emocionality nemenej podstatný význam i rozum. Rozhodovanie bez rozumu a len pod vplyvom emócií by bolo slepé. Rozhodovanie bez vplyvu emócii, ktoré nás motivujú, uskutočňované len na báze rozumu, by mohlo byť chladné a sterilné. Sme presvedčení, že pri procese rozhodovania sa uplatňuje hermeneutická, vzájomne sa korigujúca a podmieňujúca úloha emócií aj rozumu. Treba nájsť jednotu srdca a rozumu.

Emotivizmus má byť i apelom na zmenu postoja druhého človeka. Stevenson používa model analýzy: „X je dobré“ znamená „Ja schvaľujem X. Urob to isté.“ (Remišová, 2008, s. 589)

Ch. L. Stevenson sa detailne zaoberá aj vzťahom medzi racionalitou a emocionalitou. Hovorí o rozdielnosti v názoroch, ktorá je signifikantná pre vedecký diskurs a zároveň explikuje rozdielnosť v postojoch, ktorá je

charakteristická pre etický, metafyzický i teologický diskurz. „Podľa Stevensona rozdielnosť v názoroch nastáva vtedy, keď A tvrdí, že platí p a B tvrdí neplatí p. O rozdielnosti v postojoch hovoríme vtedy, keď A má k X kladný postoj a B má k X negatívny postoj.“ (Remišová, 2008, s. 589) Stevenson podľa Anzenbachera reláciu medzi divergentnými – teda racionálnymi názormi, týkajúcimi sa vedeckého diskurzu a divergujúcimi emocionálnymi postojmi signifikannými pre etický diskurz, rieši takto: „Nie všetky divergencie v postoji majú základ v divergenciách v názoroch. Existujú divergencie v postoji, ktoré sú celkom iracionálne. Ak majú divergencie v postoji základ v divergenciách v názoroch, racionálny diskurs je často prakticky nemožný, pretože divergujúce postoje racionálny diskurz blokujú.“ (Anzenbacher, 1994, s. 262)

Domnievame sa, že aj Stevensonovo stanovisko týkajúce sa relevantnosti, racionálnej platnosti a potencialít nielen etického, ale i metafyzického a teologického diskurzu, má korene vo fundamentálnom východisku metaetickej teórie emotivizmu, ktorým je zásadne nekognitivistický a nedeskriptivistický charakter, upierajúci morálnym a hodnotovým súdom možnosť ich poznania, ako i samotného poznania pravdivosti alebo nepravdivosti jednotlivých mravných súdov a etických tvrdení.

Pokus o zhodnotenie emotivizmu

Uvedomujúc si obmedzenosť vlastného pohľadu pokúsime sa kriticky reflektovať metaetickú teóriu emotivizmu. K pozitívnym aspektom emotivizmu patrí zdôraznenie citovej a apelatívnej povahy morálnych a hodnotových súdov. Etické výroky nepochybne v sebe implikujú silný emocionálny rozmer, ktorý ovplyvňuje rozhodovanie a každodenné mravné konanie vo svete. Emotivisti však neboli prví, ktorí si všimli emocionálny rozmer mravných súdov, na čo sme poukázali pri explikácii dejinno-filozofických súvislostí (podobný názor na to mal už Spinoza so svojím chápaním afektov a Hume v koncepcii morálky založenej na fundamente citu). Emotivistické pertraktovanie expresívnosti citov v hodnotových a morálnych súdoch, tak nie je niečím úplne inovatívnym v dejinách etických koncepcií.

Ako jeden z najvážnejších problémov v metaetickej teórii emotivizmu vnímame fakt, že vďaka primárne nekognitivistickému a nedeskriptivistickému východisku vylučujú z etických výrokov ich podstatný kognitívny obsah a redukujú hodnotové súdy len na ich emocionálnu zložku. Tento reduktivizmus okliešťuje samotný etický diskurz. Takýto názor zdieľa i M. Mandzela, keď tvrdí: „K „poprave“ etiky by nemuselo dochádzať, keby metaetické teórie hneď na začiatku neredukovali význam morálnych súdov na čisto nedeskriptívny (preskriptívny, emotívny, prípadne iný) význam, a keby namiesto skúmania skutočného jazyka morálky neodvodzovali svoj ortieľ zo skúmania jazyka prispôsobeného svojím alternatívnym teóriám etiky (napr. emotivizmus).“ (Mandzela, 2008, s. 713)

Emotivisti, a zvlášť Stevenson, vylúčili hodnotové a emotívne výroky z racionálneho diskurzu. Anzenbacher o tom píše: „Racionálne diskurzy teda nikdy nie sú etické diskurzy v striktnom zmysle, ale sú vždy diskurzmi o divergenciách o teoretických názoroch. Etické postoje ako také racionálny diskurz nepripúšťajú. Ich divergencie vedú k emotívnym zdanlivým diskurzom podnetov a opačných podnetov.“ (Anzenbacher, 1994, s. 262) V tomto aspekte sa ukazuje, že predstavitelia emotivizmu neberú vážne intersubjektívnu platnosť morálnych a hodnotových súdov.

Keďže fundamentálnym východiskom emotivizmu je odmietnutie kognitívneho aspektu mravných výrokov (zastávajúc tak nedeskriptivizmus), vedie táto metaetická teória k subjektivizmu a etickému relativizmu.

Záver

Emotivizmus ako metaetická teória, ktorá vznikla a rozvíjala sa v 20. storočí, čerpá inšpiráciu z novovekých etických koncepcií B. Spinozu, G. Berkeleya a D. Huma. Koncipuje sa i v kooperácii s logickým pozitivizmom.

Metaetická teória emotivizmu je zásadne nekognitivistická a nedeskriptivistická. Zakladá sa na akcentácii emocionálneho aspektu morálnych a hodnotových súdov. Je reduktívnou metaetickou teóriou, ktorá vedie k preferovaniu subjektivizmu a relativizmu v etike.

Bibliografia

ANZENBACHER, A. 1994. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. 292 s. ISBN 80-7113-111-3.

CARNAP, R. 1968. Filozofia a logická syntax. In *Logický empirizmus a filozofia prírodných vied* .Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry. 1968, s. 265 – 306.

CORETH, E – SCHONDORF, H. 2002. *Filosofie 17. a 18. století.* Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, 309 s. ISBN 80-7182-119-5.

HUME, D. 2000. *A Treatise of Human Nature*. London – New York: Oxford University Press, 2000. 620 s. ISBN 0-768-25-261.

KOLÁŘ, P – SVOBODA, V.1997. *Logika a etika. Úvod do metaetiky*. Praha: Filosofia, 1997. 280 s. ISBN 80-7007-100-1.

MANDZELA, M. 2008. Je etika následkom logickej chyby?. In *Filozofia.* ISSN 0046-385-X. 2008, roč. 63, č. 8, s. 704 – 714.

PALOVIČOVÁ, Z. 2001. Prínos G.E. Moora k etickej diskusii o pojme dobra. In *Filozofia.* ISSN 0046-385-X. 2001, roč. 56, č. 2, s. 82 – 89.

REMIŠOVÁ, A. 2008. Metaetika. In *Dejiny etického myslenia v Európe a USA.* Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0, s. 575 – 594.

SPINOZA, B. 1986. *Etika*.Bratislava: Pravda, 1986. 283 s.

WITTGENSTEIN, L. 2007. *Tractatus logico-philosophicus.* Praha: Oikoymenh, 2007. 87 s. ISBN 978-80-7298-284-4.

ZIGO, M. 2008. Etika v rámci troch veľkých metafyzických systémov 17. storočia. In *Dejiny etického myslenia v Európe a USA.* Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0, s. 231 – 250.